

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра педагогіки та психології

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

Кафедра практичної психології та педагогіки

ТЕОРІЯ КОНТРОЛЬНОСТІ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського – відомого українського вченого-психолога, громадського діяча

м. Львів, 20 лютого 2020 р.

УДК 159.9:378

Рекомендовано до друку вченою радою Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського 11 лютого 2020 року, протокол № 8.

Рецензенти:

Ковальчук Зоряна Ярославівна – доктор психологічних наук, професор;

Повстин Оксана Вікторівна – доктор педагогічних наук, доцент.

Теорія контрольності та актуальні проблеми сучасної психології: матеріали наукових читань, присвячених 115-й річниці від дня народження Ярослава Івановича Цурковського – відомого українського вченого-психолога, громадського діяча (20 лютого 2020 р., м. Львів). Львів, 2020. 186 с.

Редакційна колегія:

доктор педагогічних наук, професор *Пристапа Є. Н.*

доктор педагогічних наук, професор *Литвин А. В.*;

кандидат психологічних наук, доцент *Баклицька О. П.*;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник *Вдович С. М.* (упорядник).

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник *Руденко Л. А.*;

доктор психологічних наук, доцент *Сірко Р. І.*;

кандидат педагогічних наук, доцент *Соловйов В. Ф.*

У збірнику матеріалів наукових читань розглядаються феномен видатного українського психолога і громадського діяча Я. І. Цурковського, психолого-педагогічні аспекти підготовки фахівців на сучасному етапі, методологічні засади становлення сучасного фахівця-психолога й актуальні проблеми сучасної психології.

Для науковців у галузі психології та педагогіки, психологів-практиків і педагогів закладів вищої освіти, аспірантів, ад'юнктів, докторантів.

© Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, 2020

© Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2020

© Автори, 2020

Зміст

Розділ 1

Феномен Я. І. Цурковського – видатного українського психолога і громадського діяча

Петро Сікорський

Я. І. Цурковський – поет душі людської 7

Світлана Вдович, Леся Зельман

Багатогранність особистості Ярослава Цурковського 10

Богдан Ковальчук, Андрій Окопний, Володимир Рихаль

Творча спадщина Ярослава Цурковського у формуванні світогляду студентів 15

Розділ 2

Психолого-педагогічні аспекти підготовки фахівців на сучасному етапі

Григорій Васянович, Ганна Коваль

Професійна підготовка майбутнього соціального працівника в технічному університеті: психолого-педагогічний контекст 20

Андрій Литвин

До питання інтеграції психології та педагогіки 23

Алла Аханова

Психологічні аспекти адаптації першокурсників в умовах закладу вищої освіти 28

Ольга Баклицька, Іван Баклицький, Сергій Мединський

Мотиваційна підструктура особистості студента ЗВО галузі фізичної культури і спорту та її аналіз 33

Тетяна Бешок

Використання психолого-педагогічних тренінгів у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів 37

Петро Бойчук

Психологічний аналіз взаємодії викладача і здобувачів вищої освіти 41

Наталія Борбич

Психологічні чинники і показники успішності студентів у навчально-професійній діяльності 43

Руслана Ваврик

Підвищення якості професійної підготовки викладача кафедри музичного мистецтва 45

Олена Вавринів

Формування професійної емпатії майбутніх рятувальників шляхом соціально-психологічного тренінгу 50

Ірина Ковальчук

Психологічна готовність майбутніх учителів до формування компетентності брати участь у дискусіях та дебатах 54

Марія Козігора

Мотивація студентів як важлива умова успішного навчання 59

УДК 155.9:378(477)

ДО ПИТАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

Андрій ЛИТВИН,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Сучасній педагогічній науці притаманне зростання інтегративних процесів. Зокрема одним із дієвих шляхів удосконалення освітньої царини є інтегрування психологічних і педагогічних досліджень. Вплив психології на педагогічну науку й освітню практику вбачаємо у становленні науково обґрунтованої прикордонної галузі – психопедагогіки та розмежуванні її мети і завдань із функціями педагогічної психології. Провідним положенням психопедагогіки є твердження про те, що всю освітню діяльність потрібно виконувати на основі психологічних знань, які педагог має перевіряти в безпосередній взаємодії із суб'єктами навчання. Це означає, що педагогіка як у практичному, так і в теоретичному вимірі має стати психологічно аргументованою. Тому в освітній і науково-педагогічній діяльності доцільно застосовувати поняття та категорії психопедагогіки, використовуючи психологічні методики діагностики та психокорекції, а також психологічні механізми вивчення педагогічних явищ.

Ключові слова: педагогіка, психологія, педагогічна психологія, психопедагогіка, інтегративні процеси.

Серед науковців, які першими присвятили свої наукові пошуки проблемі інтеграції, вирізняється постать видатного українського психолога та громадського діяча Ярослава Цурковського, головна праця якого – теорія контрольних психічних процесів – є внеском у скарбницю психологічної думки. Як відомо, вчений назвав психічною контрольністю механізм психічної саморегуляції людського організму – інтегративний (синтезуючий) психічний процес, який пронизує, структурує та завершує дію всіх психічних процесів, зумовлюючи розвиток і вдосконалення психіки [6, с. 44].

Зауважимо, що у своїх дослідженнях Я. Цурковський настійливо звертається до «цілісного підходу у вивченні особистості», аналізу «загального розвитку особи», вважаючи, що «зміна кожного психічного процесу буде правильно інтерпретована, якщо адекватно виявлений контекст розвитку свідомості загалом». Згідно з принципами гештальтпсихології, учений розглядав індивіда на всіх ієрархічних рівнях, від нейродинамічного до макросоціального. «На відміну від суто нейродинамічного, доцільно застосувати суспільно-діяльнісний метод до вивчення психології людини. Ця позиція ґрунтується на соціальній детермінованості особистості, на тому, що психічна активність людини виникла й надалі розвивається у процесі діяльності. Слід враховувати не лише закономірності вищої нервової активності людини, а й закономірності суспільного розвитку особистості» [16].

Науковий пошук і розробки Я. Цурковського (в тому числі винахід контролографа) доцільно характеризувати як міждисциплінарну інтеграцію, що відображено в його лабораторній системі, яка задумувалась «як спроба розробки

деяких основ теорії і практики підвищення працездатності людини. В ній інтегрально об'єднувались: лікарська експертиза, психологічна діагностика, терапія, психолого-педагогічні вправи, навчання творчих прийомів праці, перетворююча організація праці та її професійної структури. Всі ці заходи розумілись як невід'ємні ланки єдиного процесу підвищення працездатності...» [17, с. 268]. Фактично систему Я. Цурковського можна вважати паростком міждисциплінарного напрямку, який згодом одержав назву «ергономіка».

Помітною особливістю методологічної концепції нашого часу є все більше усвідомлення потреби інтегрування наукового знання. Одним зі шляхів удосконалення освітньої царини, закономірно, є інтегрування психологічних і педагогічних досліджень. Розглянемо деякі проблемні, дискусійні питання впливу психології на педагогічну науку та практику, зокрема можливості та завдання педагогічної психології та психопедагогіки.

Нині педагогічна психологія, за міжнародною науковою класифікацією, розглядається як галузь прикладної психології та є однією з важливих навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу підготовки вчителів. Під її впливом із поглибленим вивченням психологічних аспектів освіти, урахуванням психолого-педагогічних закономірностей навчання та виховання педагогічна підготовка суттєво збагачується, стає більш фундаментальною.

Розробивши психологічну теорію навчання і виховання, пов'язавши її із загальною концепцією освіти і передовим досвідом педагогів-новаторів, психологи задекларували з'єднання теоретичних і прикладних напрямів педагогічної психології. Як стверджує Б. Ананьєв, «...з перетворенням її з гілки прикладної психології в спеціальну наукову дисципліну вона стає однією з прикордонних, комплексних областей знання. Педагогічна психологія зайняла певне місце між психологією і педагогікою, стала сферою спільного вивчення взаємозв'язків між вихованням, навчанням і розвитком підростаючих поколінь. Сучасна педагогічна психологія склалася та розвивається завдяки злагожденій взаємодії двох наук: психології і педагогіки» [1].

Однак, безперечно, досягнення психології, навіть найвищі, не можуть застосовуватися в освітній практиці безпосередньо, вони потребують відображення в педагогічних принципах, урахування в конкретних методиках і технологіях [12, с. 6]. Нагадаємо, що видатні психологи неодноразово висловлювали обґрунтовані сумніви стосовно всесильності психологічної науки щодо розв'язання проблем освітнього процесу, зокрема С. Рубінштейн ще в 1940 р. зазначав: «Для того, щоб по-справжньому допомогти педагогіці та школі й по-справжньому поставити психологію на службу школі, треба <...> радикально перебудувати всю психологію в цілому так, щоб вона стала конкретною, «реальною» наукою, що вивчає <...> психіку дитини – у процесі виховання та навчання» [13, с. 101]. В. Крутецький стверджував: «...ні вікова, ні педагогічна психологія не претендує на те, щоб давати прямі рецепти і жорсткі рекомендації для побудови педагогічного процесу...» [5, с. 7]. Проте ще й досі питання формування та розвитку особистості традиційна психологія розглядає без урахування конкретної освітньої системи, в якій відбувається навчання та виховання (дидактичних закономірнос-

тей і принципів, методів, засобів, технологій, педагогічних умов тощо). Внаслідок цього інноваційні напрями навчання, розроблені в другій половині ХХ ст. радянськими психологами (теорія формування розумових дій П. Гальперіна; система розвивального навчання Л. Занкова; технологія розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова тощо), не були впроваджені в масову освітню практику, не отримали широкого розповсюдження [14, с. 75–76].

Більшість психологів (і сучасних, і їхніх попередників) переконані у визначальному впливі психології на педагогіку. Вони оперують у своїх дослідженнях педагогічними поняттями, користуються педагогічною лексикою, наповнюючи її психологічним змістом. Як влучно зауважили В. і Т. Писареви, згодом ця лексика екстраполюється в педагогічну практику за допомогою численних рекомендацій і вказівок вчителям [11]. Окремі представники психологічної науки вважають питання навчання та виховання значущими проблемами сучасної психології, від успішного розроблення яких «багато в чому залежатиме загальна орієнтація педагогічної думки і практики» [3, с. 5]. Однак вони не лише вивчають психіку дітей і молоді в навчанні та вихованні, а й беруться самотужки розв'язувати педагогічні проблеми й суперечності освіти.

Як показує досвід, така «самодіяльність» психологів не може задовольнити ні потреби педагогічної науки, ні запити практики. Якщо завдання, які ставить і розв'язує психологія в царині освіти, не є завданнями освітньої практики, досягнуті результати, високі з точки зору психологів, не дають належного ефекту, навіть попри широку популяризацію їх у системі освіти. Щоб психологічні експерименти в галузі педагогіки допомогли покращити результати навчання та виховання, самі педагоги-практики мають ставити завдання перед психологією. І якщо психологи зуміють вирішити ці завдання, лише тоді їхні пропозиції зможуть позитивно впливати на розв'язання освітніх проблем [11].

Базуючись на тому, що вдосконалення освітньої практики можливе в разі цілеспрямованого використання здобутків психологічної науки, і прагнучи наблизити педагогічну психологію до функцій навчання, британський учений Е. Стоунс ще в другій половині минулого століття обґрунтував створення нової міждисциплінарної галузі наукових знань, яка інтегрує методологію двох наук: психології та педагогіки (1979 р.). Увівши термін «психопедагогіка» (*Psychopedagogy*), Е. Стоунс трактує її як «застосування теоретичних принципів психології в практиці навчання» [15].

З одного боку, освітній процес – найбільш надійний спосіб апробування психологічних теорій, на основі яких формулюються дидактичні принципи. З іншого – їх застосування позитивно впливає на продуктивність педагогічної діяльності. Водночас педагог навчається перевіряти психологічні істини, а не отримувати їх у готовому вигляді. Слушно вважаючи, що психологічна теорія та педагогічна практика в разі зближення збагачують одна одну та освітній процес, він розглядав навчання як вид експериментальної психології. На його думку, психопедагогіка має спрямовуватися на цілісне використання теоретичних здобутків психології в освітній практиці [15, с. 20–21].

В українській педагогіці питання психопедагогіки неодноразово порушував академік І. Зязюн та інші дослідники, в роботах яких стверджується, що психо-

педагогіка як міждисциплінарна галузь досліджує різноманітні аспекти педагогічного процесу крізь призму психологічного знання, а психологічні феномени розглядає в межах науково обґрунтованих педагогічних структур. Це, безперечно, прогресивне міркування, підтримане багатьма науковцями, зокрема стосовно педагогічної освіти, потребує певних уточнень. Передусім, думки Е. Стоунса про сутність психопедагогіки значною мірою збігаються з прийнятими уявленнями про педагогічну психологію. Зважаємо також на те, що друге видання своєї книги Е. Стоунс назвав «Педагогічна психологія» (*Psychology of Education*).

Основною метою психопедагогіки має бути розроблення й упровадження освітніх технологій, які ґрунтуються на врахуванні індивідуальних якостей і можливостей особистості та спрямовуються на максимально гармонійний її розвиток [14, с. 75–76]. При цьому необхідно підходити до навчання та виховання не як до явищ суто психологічних, а як до соціальних явищ, які відображають педагогічну діяльність і відрізняються специфікою свого предмета, мети і засобів [11]. Разом із тим, мають враховуватися освітні реалії.

Наголошуємо на недоречності механічного сполучення психології з педагогікою щодо формування особистості [6]. Лише встановлення виразних відмінностей між психологічними і педагогічними завданнями, особливо в освітніх питаннях, які мають вирішуватися психологічними методами, дасть змогу визначити, в чому педагоги можуть опиратися на психологію, а в яких аспектах виходити з можливостей, постулатів і висновків педагогічної науки. З іншого боку, навіть найкращий педагогічний досвід може стати здобутком педагогічної науки і широкої практики, лише коли буде розглянутий і узагальнений з урахуванням психологічних закономірностей, на яких він ґрунтується [9, с. 329]. Майбутнім учителям потрібні знання психології особистості, педагогічної психології, психології спілкування, соціальної психології та ін. Це спонукає впровадити психопедагогіку в освітній процес педагогічних ЗВО.

Що стосується прагнення «підпорядкувати» педагогіку, понизити її статус, значимо, що, незважаючи на потужний психологічний вплив, педагогіка не перестає бути педагогікою і, звичайно, ніколи не трансформується у психологічну дисципліну [6]. Спроби підмінити педагогіку педагогічною психологією, намагання в побудові навчальних програм виходити виключно з потреб розвитку особистості пов'язані з розповсюдженням теорії вільного виховання й ідей педоцентризму, відкинуті науковцями ще на початку ХІХ ст. Уже тоді було зрозуміло, що педагогіка, хоч і опирається на психологічні знання, не може і не повинна базуватися лише на законах психології: її засади і закономірності слугують лише однією з підстав для побудови педагогічного процесу [9, с. 330]. Знову згадаємо Л. Виготського, який застерігав: «даремно деякі автори говорять про перетворення педагогіки в педагогічну психологію. Це уявлення насправді виникло лише з непорозуміння та нечіткого розрізнення завдань кожної науки». На слушну думку вченого, «педагогіка має обговорювати цілі та завдання виховання, яким педагогічна психологія лише диктує засоби здійснення» [2, с. 45]. Пояснюється це тим, що кожна з наук має свої межі, котрі, як відомо, визначені її предметом. Так, предметом психології, незважаючи на її соціальне походження і відповідну

спрямованість, є психічна реальність (психіка людини), і в силу цього вона є природничою наукою, оскільки вивчає предмет, даний природою. Предмет педагогіки – «сутність, закономірності, тенденції та перспективи розвитку педагогічного процесу (освіти) як чинника та засобу розвитку людини протягом усього її життя» [8, с. 67], «дослідження суті формування і розвитку людської особистості й опрацювання на цій основі теорії і методики виховання як спеціально організованого педагогічного процесу» [4, с. 597], що спонукає розглядати її, на відміну від психології, суспільною наукою.

На думку дослідників, із цього незаперечно слідує, що психологію недоцільно вважати головним і єдиним фундаментом педагогіки [11]. Соціальна сутність педагогіки не дозволяє психології домінувати над нею – вони рівноправні «партнери». Із цього також випливає, що психопедагогіка не може і не повинна цілком замінити педагогіку. Адже в такому випадку педагогіка ризикує перетворитися на прикладну частину психології, її «практичне застосування». Продуктивною ж для науки і практики, на справедливу думку, з якою ми цілковито погоджуємося, є лише одна концепція, згідно з якою педагогіка – самостійна наукова галузь, дисципліна, що має свій об'єкт і предмет вивчення [8, с. 65].

Отже, вплив психології на педагогічну науку та практику вбачаємо у становленні науково обґрунтованої психопедагогіки та її розмежування з педагогічною психологією. Провідним положенням психопедагогіки як інтегрованої науки є твердження про те, що будь-яку освітню діяльність потрібно виконувати на основі психологічних знань, які педагог має перевіряти в безпосередній взаємодії із суб'єктами навчання. Вважаємо, що варто розглядати міждисциплінарну інтеграцію нероздільних завдань педагогіки і психології, за Я. Цурковським, у контексті «єдиного процесу підвищення працездатності особистості». Педагогіка як у практичному, так і в теоретичному вимірі має стати психологічно аргументованою.

Бібліографія

1. Ананьев Б. Г. Педагогические приложения современной психологии. *Советская педагогика*. 1964. № 8. С. 55–64.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология / под ред. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
3. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения : опыт теоретического и экспериментального психологического исследования. Москва : Педагогика, 1986. 240 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України : головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии. Москва : Просвещение, 1972. 255 с.
6. Лозинський О. Контрольність як інтегративна передумова свободи. *Ярослав Іванович Цурковський (1905–1995). До 100-річчя від дня народження*. 2-е вид., доп. Львів : Вид-во УЛС, 2005. С. 43–53.
7. Литвин А. В., Руденко Л. А. Вплив психології на педагогічну науку та практику: полемічні аспекти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2018. Вип. 49. С. 146–153.
8. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластенина. Москва : Изд. центр «Академия», 2002. 576 с.
9. Педагогическая энциклопедия / гл. ред. И. А. Каиров, Ф. Н. Петров и др. ; в 4-х т. Москва : Сов. энциклопедия, 1966. Т. 3. 880 с.

10. Петровский А. В. Нерешенные проблемы перестройки педагогической науки. *Новое педагогическое мышление* / под ред. А. В. Петровского. Москва, 1989. С. 5–35.
11. Писарев В. Е., Писарева Т. Е. Теория педагогики. Воронеж : Кварта, 2009. 612 с. URL : <http://teoria.ru>.
12. Поляков С. Д. Психопедагогика : модель предмета и экспериментальное исследование. *Психология обучения*. 2009. № 7. С. 4–16.
13. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1973. 423 с.
14. Старостина О. В. Теоретичні основи педагогічних ідей Е. Стоунса в контексті розвитку педагогічної науки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 35. С. 74–80.
15. Стоунс Э. Психопедагогика : психологическая теория и практика обучения / Э. Стоунс ; пер. с англ. под ред. Н. Ф. Талызиной. Москва : Педагогика, 1984. 472 с.
16. Цурковский Я. И. Интегральная методика психологического исследования спортсменов и её теоретическое обоснование. *Ученые записки ЛГИФК*. Вып. II. Львов: изд-во Львовского ун-та, 1959. С. 101–146.
17. Цурковский Я. И. Теория и практика исследования контрольных психических процессов у спортсменов (Собственные исследования), главы 1 и 2. *Труды Львовского Государственного института физической культуры*. Львов, 1958. Т. III. С. 265–324.

УДК 159.953.5-057.87-044.332(477.82)(045)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКУРСНИКІВ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Алла АХАНОВА

Луцький педагогічний коледж

У статті розглядаються психологічні аспекти адаптації першокурсників в умовах закладу вищої освіти.

Ключові слова: *адаптація, професійна адаптація, соціальна адаптація, психологічна адаптація, першокурсник.*

Проблема адаптації першокурсників широко обговорюється в системі вищої освіти і не випадково: від успішності цього процесу багато в чому залежить подальша професійна кар'єра й особистісний розвиток майбутнього фахівця. Традиційно адаптація передбачає активне пристосування індивіда до умов середовища: як фізичного, так і соціального.

Термін «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками ще не вироблено єдиної думки про його зміст. Так, одні автори розглядають адаптацію як процес, результат «пристосування», а інші як «взаємодію» людини з людиною (певним колективом, групою), або як «взаємодію» людини і середовища.

Адаптація – результат (і процес) взаємодії єдності індивіда і навколишнього середовища, що забезпечує оптимальне його пристосування до життя і діяльності [5, с. 60]. Процес адаптації передбачає, перш за все, активність самого суб'єкта діяльності, яка вимагає осмислення своїх дій і вчинків, пошуку власних шляхів рішень відповідно до конкретних умов життєдіяльності, аналіз характерних особливостей і результатів взаємодії (в даному випадку першокурс-